

Θεσσαλονίκη, νέο φως στην ιστορία των Εβραίων

Τα περίφημα «αρχαία της Μόσχας»

Του ΣΑΚΗ ΙΩΑΝΝΙΔΗ

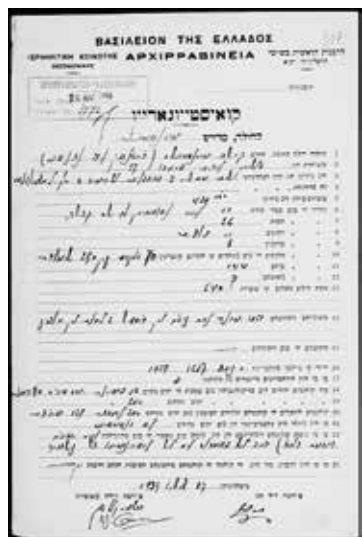
Είναι 19 Ιουλίου του 1946. Τηλεγράφημα του υπουργείου Εξωτερικών ενημερώνει την Ισραηλιτική Κοινότητα της Θεσσαλονίκης για μήνυμα της «εν Βερολίνο Στρατιωτικής Αποστολής περί αντικειμένων διαρπαγέντων υπό των Γερμανών» που τώρα βρίσκονται ασφαλή στην «Αμερικανική Ζώνη». Τα αντικείμενα δεν είναι άλλα από τα αρχαία της κοινότητας που φυγάδευσαν οι ναζιστικές δυνάμεις κατά την αποχώρησή τους από την Ελλάδα, όπως εξηγεί ο καθηγητής Ιστορίας και Σεραραδίκων Σπουδών στο Πανεπιστήμιο της Ουάσιγκτον, Ντέβιν Νάαρ, ενώ δείχνει τη φωτογραφία του τηλεγραφήματος στην οθόνη του υπολογιστή του.

Από τους 46.000 Εβραίους της Θεσσαλονίκης που μεταφέρθηκαν στα στρατόπεδα συγκέντρωσης, επέστρεψαν περίπου 1.950, πολλοί από τους οποίους βρήκαν τις περιουσίες τους καταπατημένες. «Πολλοί κοιμούνταν στους πάγκους των Συναγωγών», λέει ο Νάαρ από το σπίτι του στο Σιάτλ. Ωστόσο, εξηγεί σε μια διαδικτυακή ομιλία του για το Πανεπιστήμιο της Φρανκφούρτης, η κοινότητα αν και αποδεδειγμένα, έκανε προσπάθειες να επανακτήσει τα πολύτιμα αρχαία της. Τα αρχαία όμως βρέθηκαν τελικά διάσπαρτα στον κόσμο. Μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και μέσα από διαφορετικές διαδρομές τμήματα των αρχαίων κατέληξαν στις ΗΠΑ, στην Ελλάδα, στο Ισραήλ και στη Ρωσία. Τα αρχαία της Μόσχας, ένας μεγάλος όγκος εκατοντάδων φακέλων με χιλιάδες διοικητικά έγγραφα, πρόκειται να επαναπαριστούν μετά την πρόσφατη συμφωνία των ηγετών της Ελλάδας και της Ρωσίας. «Το υλικό είναι τεράστιο, είναι συναρπαστικό και σε μεγάλο βαθμό δεν έχει μελετηθεί. Το ερώτημα που θα ήθελα να θέσω είναι τι μας λένε αυτά τα αρχαία για την ιστορία των Εβραίων στη Θεσσαλονίκη», λέει ο Νάαρ στο διαδικτυακό κοινό του.

Η πρώτη που έσπασε τον ρωσικό «πάγο» ήταν η ομότιμη καθηγήτρια Εβραϊκής Ιστορίας του Πανεπιστημίου της Χάιφα, Μίνα Ροζέν. Το ψυχός που επικρατούσε στην αίθουσα των ρωσικών αρχαίων στις αρχές του '90 ήταν πολικό καθώς δεν υπήρχε θέρμανση, αλλά δεν πτοήθηκε. Επειτα από πολλές διαπραγματεύσεις κατάφερε να φωτογραφήσει το σύνολο, δηλαδή περίπου μισό εκατομμύριο έγγραφα, για το ερευνητικό κέντρο Goldstein-Goren Diaspora

του Πανεπιστημίου του Τελ Αβίβ. «Μελετώ αυτά τα αρχαία τα τελευταία 25 χρόνια και αποτελούν σημαντική πηγή για το νέο βιβλίο που γράφω», μας είπε η κ. Ροζέν, αλλά το μόνο που μας αποκάλυψε από το περιεχόμενό του είναι ότι μιλάει για τους Εβραίους της Θεσσαλονίκης την περίοδο 1912-1941 και ότι θα είναι έτοιμο στο τέλος του 2022. Μοιράστηκε όμως μαζί μας άρθρα που έχει δημοσιεύσει και δείχνουν πού κινήθηκε η έρευνά της, όπως στην οργανο-

Εκατοντάδες φάκελοι με χιλιάδες διοικητικά έγγραφα πρόκειται να επαναπαριστούν μετά την πρόσφατη συμφωνία Μπισοτάκη - Πούτιν.

Μικροφίλμ εγγράφου από τα αρχαία της Μόσχας που βρίσκεται στο Μουσείο Ολοκαυτώματος της Ουάσιγκτον.

τική δομή της κοινότητας, στην εκπαίδευση των Εβραίων, στην πολιτική διαδρομή του αμφιλεγόμενου ραββίνου Κόρετς.

Αρκετά χρόνια μετά τη Ροζέν, βρέθηκε στη Μόσχα και ο Ντέβιν Νάαρ ψάχνοντας ίχνη της οικογενειακής του ιστορίας. Νωρίτερα είχε επισκεφθεί τη Θεσσαλονίκη, την πόλη της μακρινής καταγωγής του, όπου σχεδόν τυχαία ανακάλυψε και μελέτησε ένα άγνωστο προπολεμικό αρχείο του Εβραϊκού Μουσείου. Τα χρόνια που ακολούθησαν μελέτησε τα αρχαία της κοινότητας που βρίσκονται στο Μουσείο Ολοκαυτώματος της Ουάσιγκτον, στα οποία περιλαμβάνονται και τα ρωσικά. Τι μας λένε λοιπόν τα αρχαία; Όπως μας αναφέρει ο Νάαρ λίγες ώρες μετά την

Ο αρχιεπίσκοπος Μείρ προσέρχεται για τον εορτασμό της επετείου της απελευθέρωσης της Θεσσαλονίκης.

Το Nouveau Club, στη γωνία της παραλιακής οδού με την οδό Αγίου Νικολάου (σημερινή Καρόλου Νηλ). Στο ισόγειο, γύρω στα 1910, υπήρχαν ο κινηματογράφος Pathé Frères, των αδελφών Κοέν, και η μπιραρία «Λιονέζ».

ομιλία του, αυτά καλύπτουν κυρίως την περίοδο από το 1917 έως την Κατοχή και φωτίζουν πτυχές της εβραϊκής ιστορίας στη Θεσσαλονίκη, αλλά και τις διακυμάνσεις στις σχέσεις Εβραίων και Χριστιανών που ορισμένες φορές κατέληγαν σε ένταση και βία. Πρόκειται κυρίως για διοικητικά έγγραφα των οργάνων της κοινότητας και αλληλογραφία με την κρατική διοίκηση, τον ελληνικό στρατό, στοιχεία για τις πολιτικές οργανώσεις, οικονομικές διαφορές, δημογραφικά δεδομένα, για όσους μετανάστευσαν στην Παλαιστίνη, διαβήματα για θέματα της καθημερινότητας αλλά και για πολύ πιο σοβαρά, όπως η καταστροφή του εβραϊκού νεκροταφείου ή το πογκρόμ στον συνοικισμό Κάμπελ

το 1931, που συμπληρώνουν προσωπικές μαρτυρίες και αρχαία του Τύπου της εποχής. «Ειδικά για το Κάμπελ, βλέπουμε πως αντέδρασε η κοινότητα και ότι ενίσχυσε οικονομικά όσους έμειναν άστεγοι. Φαίνεται επίσης ότι στην πραγματικότητα οι οικισμοί ήταν μεικτοί, υπάρχουν αναφορές ότι ανάμεσα στα θύματα υπήρχε και ένας Χριστιανός φούρναρης», λέει ο Νάαρ. Ένα σημαντικό θέμα που φωτίζεται είναι η ύπαρξη μιας ζωηρής, ισχυρής κοινότητας με τους δικούς της θεσμούς και με υποχρεώσεις των μελών της. «Κάτι σαν ένας μικρός δήμος μέσα στην πόλη», λέει, ο οποίος όμως έθετε την ίδια στιγμή και τα όρια στις σχέσεις μεταξύ Εβραίων και Χριστιανών.

Ο βασιλιάς Γεώργιος έφτασε στη Θεσσαλονίκη στις 29 Οκτωβρίου 1912 και δέχθηκε στο Διοικητήριο τις στρατιωτικές, διοικητικές και πνευματικές αρχές της πόλης. Διακρίνονται ο μητροπολίτης Γεννάδιος και ο αρχιεπίσκοπος Μείρ.

Το 1897 οι αδελφοί Αλλατίνι ίδρυσαν βιομηχανική εταιρεία διάρκειας 50 ετών, με την επωνυμία «Βιομηχανική και Εμπορική Εταιρεία Θεσσαλονίκης», στην οποία ανήκαν ο μύλος και το κεραμοποιείο.

Ένα άλλο ζήτημα που αναδεικνύεται είναι η συζήτηση περί ελληνικότητας στις αρχές του 20ού αιώνα. Τα αρχαία, λέει ο καθηγητής, ανατρέπουν την επικρατούσα άποψη ότι οι Εβραίοι «αντιτάθηκαν» στην ενσωμάτωσή τους στην ελληνική κοινωνία. «Αντιθέτως, οι ηγέτες τους προσπαθούσαν να καταλάβουν τη σημασία να είναι Εβραίοι και Έλληνες στη Θεσσαλονίκη και δεν θεωρούσαν τη θρησκεία ή την καταγωγή ως τα θεμέλια της ελληνικής κοινωνίας αλλά τη γλώσσα, τον πατριωτισμό, την ενασχόληση με τα κοινά». Ένα μέρος των αρχαίων λοιπόν έχει μελετηθεί και έχει γίνει γνωστό, αλλά αυτό δεν περιορίζει ούτε στο ελάχιστο τη σημασία τους.

Αλλωστε, ο όγκος τους είναι μεγάλος. Οι ερευνητές θα μπορούν να μιλήσουν για τη ζωή της κοινότητας με μεγαλύτερη λεπτομέρεια και με τη «βούλα» επίσημων εγγράφων, ενώ είναι άγνωστο τι είδους νέα στοιχεία μπορεί να προκύψουν. Εάν, όπως προτείνει ο Νάαρ, αυτά τα δεδομένα τοποθετηθούν σε έναν ψηφιακό χώρο τότε θα αναβιώσει, έστω και έτσι, η εβραϊκή Θεσσαλονίκη και η πόλη θα συμφιλιωθεί περισσότερο με το παρελθόν της. Ίσως έτσι να πλανιέται ένα φάντασμα λιγότερο στον ουρανό της.

• Οι εικόνες είναι από το βιβλίο του Γιάννη Μέγα «Ενθύμιον, από τη ζωή της Εβραϊκής Κοινότητας - Θεσσαλονίκη, 1897-1917». εκδ. Καπόν, Αθήνα 1993

Ελληνική επιτυχία σε έναν διπλωματικό αγώνα που ξεκίνησε το 1997

Η πρόσφατη είδηση της επιστροφής του αρχείου της Μόσχας καταγράφεται ως μια ελληνική επιτυχία σε έναν διπλωματικό αγώνα που ξεκίνησε το 1997 και έχει περιγραφεί η «Κ» με μεγάλη λεπτομέρεια («Κ», 5/4/2021). Την ανακοίνωση υποδέχθηκαν με μεγάλη ικανοποίηση το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο της Ελλάδας και η Ισραηλιτική Κοινότητα της Θεσσαλονίκης. «Είναι η ιστορία μας, η ρίζα», λέει στην «Κ» ο Δαυίδ Σαλιτέλ, πρόεδρος των δύο θεσμικών οργάνων και συμπληρώνει ότι τα αρχαία ως πολιτισμικό αγαθό θα βρουν τη

Ελπίδες και για επιστροφή εβραϊκών θρησκευτικών αντικειμένων που έκλεψαν οι ναζί.

θέση τους στο Μουσείο Ολοκαυτώματος που θα αποκτάσει η Θεσσαλονίκη. Ως ιστορικά τεκμήρια, προσθέτει, θα ενταχθούν σε ένα μεγάλο, σύγχρονο πρόγραμμα ψηφιοποίησης ώστε να γίνει δυνατή η μελέτη τους από περισσότερους ερευνητές. Η ταξινόμησή τους θα

δείξει και τα «κενά» που είναι σχεδόν βέβαιο ότι υπάρχουν καθώς, όπως είναι γνωστό μέχρι σήμερα, το μεγαλύτερο μέρος των αρχαίων από το 1912 χάθηκε στην πυρκαγιά της Θεσσαλονίκης το 1917. Ειδικοί που παρακολουθούν το θέμα επισημαίνουν στην «Κ» ότι είναι πρώτη φορά που η δέσμευση για επιστροφή του αρχείου εκφράζεται σε τόσο υψηλό επίπεδο, στο πλαίσιο συνάντησης του Έλληνα πρωθυπουργού Κυριάκου Μητσοτάκη και του Ρώσου προέδρου Βλαντιμίρ Πούτιν και γι' αυτό εκτιμούν ότι έφτασε το πλήρωμα του

χρόνου. Οι ίδιες πηγές τονίζουν ότι η ρωσική κίνηση ίσως διευκολύνει την εκπλήρωση ενός άλλου αιτήματος της εβραϊκής κοινότητας, την επιστροφή θρησκευτικών αντικειμένων (πάνω από 60) που έκλεψαν οι ναζί από τις εβραϊκές συναγωγές της Θεσσαλονίκης και μεταπολεμικά κατέληξαν στην επιστροφή τους ταυτοποιήθηκαν και φυλάσσονται.

Ο Ντέβιν Νάαρ αν και αισιόδοξος για τον επαναπαρισμό των αρχαίων παραμένει επιφυλακτικός. Ως ιστορικός άλλωστε κοιτάει τα γεγονότα του παρελθόντος

και υπενθυμίζει ότι το ελληνικό αίτημα δεν εκπληρώνεται εδώ και 25 χρόνια. Δεν ξεκινάει πως όταν πρωτοπήγε στη Θεσσαλονίκη το 2005, στην πόλη καταγωγής της οικογένειάς του, σχεδόν κανένας από τους συνομιλικούς του δεν γνώριζε για το εβραϊκό παρελθόν της. Σε μια ομιλία που έδωσε το 2016, την περίοδο που η Χρυσή Αυγή ήταν στη Βουλή, ήταν υποχρεωμένος να κυκλοφορεί με 24ωρη προστασία. Σήμερα όμως τα πράγματα έχουν αλλάξει, λέει, και η χρονική στιγμή για την επιστροφή των αρχαίων

δεν θα μπορούσε να είναι πιο κατάλληλη. «Υπάρχει μια νέα γενιά ερευνητών, Εβραίων και μη, που μεγαλώνει και προσπαθεί να αντιμετωπίσει τις πολύπλοκες, σύνθετες, αντιφατικές πτυχές της εβραϊκής ιστορίας στη Θεσσαλονίκη και γενικότερα στην Ελλάδα. Σήμερα υπάρχουν εβραϊκά μαθήματα, έδρα εβραϊκών σπουδών στο ΑΠΘ και αν γυρίσουν τα αρχαία θα έχουν πλούσιο υλικό να μελετήσουν. Μέχρι τότε μπορούν να δουν αρχαία σε μικροφίλμ στο Μουσείο της Ουάσιγκτον ή να μου στείλουν ένα μέιλ».